

NATIONALØKONOMIENS FORHOLD TIL DRIFTSØKONOMI OG HANDELSVIDENSKAB¹⁾

AF CARL IVERSEN

I

NAAR der paa denne Festaften ved Afslutningen af Aarets Arbejde holdes et Foredrag af en af Skolens Lærere, maa Hensigten vel være at give den, som faar overdraget dette ærefulde Hverv, Adgang enten til at fremlægge sine nyeste Forskningsresultater eller til at fremkomme med noget i Retning af en Programudtalelse vedrørende sit Arbejde her paa Skolen. Jeg har valgt det sidste. Der er Steder nok, hvor Resultaterne af videnskabeligt Arbejde kan publiceres, men vi har kun denne ene aarlige Anledning til at fortælle Skolens Venner blandt det praktiske Erhvervslivs Folk om, hvad vi tilstræber i vort Arbejde herude.

Allerede i Skolens Navn understreges det, at den ikke er en almindelig Handelsskole, men en videnskabelig Lærestalt. Lad os et Øjeblik se paa, hvad det betyder, særlig med Henblik paa dens Undervisning i Økonomi. Ved en videnskabelig Lærestalt maa man for det første forstaa et Sted, hvor der ikke blot gives Undervisning, men ogsaa drives videnskabelig Forskning. Saaledes hedder det i Universitetets Grundlov, at »Universitetets Opgave er videnskabelig Forskning og Undervisning«, og at »det paahviler Universitetslærerne at virke i begge Retninger«²⁾. Noget lignende siges i Bestemmelserne om Danmarks tekniske Højskole³⁾ og Landbohøjskolen⁴⁾, og det samme maa gælde her-

¹⁾ Tale ved Aarsfesten paa Den handelsvidenskabelige Lærestalt den 24. Juni 1938.

²⁾ Anordning om Københavns Universitets Organisation af 5. Okt. 1936 § 2.

³⁾ I Anordning for Den polytekniske Lærestalt — Danmarks tekniske Højskole af 8. Febr. 1933 § 1 hedder det, at den har til Opgave »at meddele en højere teknisk Undervisning paa videnskabeligt Grundlag og at fremme Udviklingen og den praktiske Anvendelse af de tekniske Videnskaber og de til Grund herfor liggende almene Videnskaber«.

⁴⁾ I Undervisnings- og Eksamensplan for Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole, 11. Udgave, Kbhvn. 1938, hedder det, at Højskolens For-

NATIONALØKONOMIENS FORHOLD TIL DRIFTSØKONOMI OG HANDELSVIDENSKAB¹⁾

AF CARL IVERSEN

I

NAAR der paa denne Festaften ved Afslutningen af Aarets Arbejde holdes et Foredrag af en af Skolens Lærere, maa Hensigten vel være at give den, som faar overdraget dette ærefulde Hverv, Adgang enten til at fremlægge sine nyeste Forskningsresultater eller til at fremkomme med noget i Retning af en Programudtalelse vedrørende sit Arbejde her paa Skolen. Jeg har valgt det sidste. Der er Steder nok, hvor Resultaterne af videnskabeligt Arbejde kan publiceres, men vi har kun denne ene aarlige Anledning til at fortælle Skolens Venner blandt det praktiske Erhvervslivs Folk om, hvad vi tilstræber i vort Arbejde herude.

Allerede i Skolens Navn understreges det, at den ikke er en almindelig Handelsskole, men en videnskabelig Lærestanstalt. Lad os et Øjeblik se paa, hvad det betyder, særlig med Henblik paa dens Undervisning i Økonomi. Ved en videnskabelig Lærestanstalt maa man for det første forstaa et Sted, hvor der ikke blot gives Undervisning, men ogsaa drives videnskabelig Forskning. Saaledes hedder det i Universitetets Grundlov, at »Universitetets Opgave er videnskabelig Forskning og Undervisning«, og at »det paahviler Universitetslærerne at virke i begge Retninger«²⁾. Noget lignende siges i Bestemmelserne om Danmarks tekniske Højskole³⁾ og Landbohøjskolen⁴⁾, og det samme maa gælde her-

¹⁾ Tale ved Aarsfesten paa Den handelsvidenskabelige Lærestanstalt den 24. Juni 1938.

²⁾ Anordning om Københavns Universitets Organisation af 5. Okt. 1936 § 2.

³⁾ I Anordning for Den polytekniske Lærestanstalt — Danmarks tekniske Højskole af 8. Febr. 1933 § 1 hedder det, at den har til Opgave »at meddele en højere teknisk Undervisning paa videnskabeligt Grundlag og at fremme Udviklingen og den praktiske Anvendelse af de tekniske Videnskaber og de til Grund herfor liggende almene Videnskaber«.

⁴⁾ I Undervisnings- og Eksamensplan for Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole, 11. Udgave, Kbhvn. 1938, hedder det, at Højskolens For-

ude. Men en Læreanstalts videnskabelige Karakter maa naturligvis ogsaa komme til Udtryk i Arten af den Undervisning, der her meddeles, og det er denne Side af Sagen, jeg i Aften særlig vil dvæle ved. Lad mig benytte to Udtryksmaader til Karakteristik af, hvad jeg forstaar ved en videnskabelig Undervisning. For det første viser Undervisningens videnskabelige Karakter sig mindre i, hvad der læres, end i Maaden, hvorpaa der undervises. For det andet kommer den maaske mere til Udtryk i, hvad der ikke læres, end i det, der læres.

Med en Fagkreds, der spænder over Sprog og Historie, Jura og Økonomi og adskillige andre Emner, er det en Selvfølge, at det ikke lader sig gøre at opøve de studerende til selvstændigt videnskabeligt Arbejde paa alle disse Felter. Ikke engang paa et enkelt af disse Omraader vilde en saadan videnskabelig Træning være mulig paa den Studietid, vi har til Raadighed. Men den bør heller ikke tilstræbes, ikke engang for de handelsvidenskabelige Kandidaters Vedkommende. Thi dette er ikke og skal ikke være en Skole til Uddannelse af teoretiske Videnskabsdyrkere, men en Læreanstalt til bedst mulig Udrustning af unge, som søger deres Gerning i det praktiske Liv.

Men hvorpaa beror da Forskellen mellem denne videnskabelige Læreanstalt og andre Købmandsskoler og Handelskursus? Skal Betegnelsen videnskabelig Undervisning dække over en Realitet, maa den bestaa i, at man ikke indskrænker sig til at meddele færdige fastslaaede Resultater og Læresætninger, men at man tillige søger at bibringe de studerende Forstaaelse af, hvorledes alt dette er blevet til, og hvorledes det lader sig bringe i Anvendelse og føre videre paa andre Omraader. Videnskabelig Undervisning er ikke passiv Tilegnelse, men Opdragelse til selvstændigt Arbejde og kritisk Forstaaelse. En videnskabelig Undervisning maa give saa meget Indblik i Videnskabens Værksted, at den i Stedet for blind Tyrkertro paa faststaaende Dogmer skaber Forstaaelse af den Meningsbrydning, der bestandig foregaar indenfor alle Videnskaber, og hvoraf de videnskabelige Fremskridt efterhaanden udkrystalliserer sig.

Hvor lydhør en Læreanstalt som denne end maa være for det praktiske Livs Krav til dens Undervisning, kan den derfor ikke lade sig nøje med at meddele den mere eller mindre tilfældigt

maal er »højere Undervisning i Forbindelse med videnskabelig Forskning for Veterinærer, Landbrugere, Landinspektører, Havebrugere, Skovbrugere og Mejeribrugere«.

sammenstykkede Kundskabsmængde, som en eller anden Branche nu maaske maatte mene var tilstrækkelig for dens rent praktiske Behov. Læreanstalten maa søge at sætte disse Kundskaber ind i en større Sammenhæng og aabne de studerendes Øjne for de bag om liggende Principper og Love. Som Goethe udtrykker det: »Das Höchste wäre zu begreifen, dass alles Faktische schon Theorie ist«.

Som jeg før nævnte, kan man ogsaa udtrykke det saaledes, at Undervisningens videnskabelige Karakter mindre viser sig i, hvad der læres, end i, hvad der ikke læres. Thi der er noget, som under ingen Omstændighed kan erhverves paa en videnskabelig Læreanstalt; det er et bestemt Samfundssyn, en bestemt erhvervspolitisk Indstilling. Paa en Købmandsskole uden videnskabelige Prætentioner kan det være et fuldt legitimt Formaal at forsvare og forherlige Frikonkurrence og Liberalisme og bekæmpe Planøkonomi og Socialisme. Paa en videnskabelig Læreanstalt hører saadanne Formaal derimod ikke hjemme. Videnskaben tager ikke Parti; den giver sig ikke af med at dømme og vurdere, men indskrænker sig til at udfinde Sammenhæng mellem de Fænomener, den studerer. Den undersøger nøgternt og lidenskabsløst, hvordan det er, og hvorfor det er saadan, og den haaber derigennem at finde Holdepunkter for, hvordan det kan blive anderledes; men hvorledes det skal eller bør være, kan den ikke afgøre. Saa snart man ønsker at indføre sine Elever i en bestemt Ideologi, et bestemt Samfundssyn, en bestemt erhvervspolitisk Opfattelse, mister Undervisningen derfor sin videnskabelige Karakter.

De to Kendemærker paa en videnskabelig Undervisning, jeg her har fremhævet — Opdragelsen til Selvtænkning og den absolute Upartiskhed — kunde give Indtryk af, at det er temmelig ligegyldigt, hvad der læres paa en videnskabelig Læreanstalt. Det er naturligvis ikke Tilfældet. Paa en Læreanstalt, som uddanner unge Kvinder og Mænd til ledende Stillinger i det praktiske Erhvervsliv, er det en Selvfølge, at dette Erhvervslivs Organisation og Funktioner maa være Studiets centrale Genstand. Dermed føres jeg fra disse mere almindelige Betragtninger over paa mit eget specielle Felt, det økonomiske, og Resten af det, jeg har at sige, skulde da tjene til Klargørelse af Formaalet med Læreanstaltens Undervisning i Økonomi og af det indbyrdes Forhold mellem de Discipliner, hvorimellem denne Undervisning er delt.

Men forinden vil jeg gerne fremhæve, at naar jeg her har søgt at præcisere de Krav, der maa stilles til en videnskabelig Under-

visning, ligger der naturligvis ikke deri nogen Deklassering af anden Undervisning, der har et mere direkte praktisk eller interessebetonet Formaal; der er kun Tale om noget andet, ikke om noget ringere; hver kan være bedst til sit Brug. Paa den anden Side behøver en videnskabelig Undervisning ikke nødvendigvis at være »upraktisk«, selv om Bernard Shaw et Sted siger, at »den, som kan noget, gør noget; den, som ikke kan, underviser deri«.

II.

Lad mig allerførst sige et Par Ord om de økonomiske Discipliners Navne. I vor gældende Studieplan nævnes 4 økonomiske Discipliner: Handelsvidenskab, Driftsøkonomi, Regnskabsvæsen og Erhvervsøkonomi. I den Redegørelse for Skolens hidtidige Arbejde, som Inspektør Almdal i Foraaret har udarbejdet i Anledning af Nedlæggelsen af Grundstenen til vort nye Hus, fremhæves det, at Firdelingen i Handelsvidenskab, Driftsøkonomi, Regnskabsvæsen og Erhvervsøkonomi er noget særegent for Danmark, idet man ved andre Handelshøjskoler som oftest kun finder en Sondring mellem Driftsøkonomi og Nationaløkonomi. Men Inspektør Almdal understreger samtidig, at »denne Forskel i Fagbetegnelserne dækker ikke over nogen reel Forskel i Undervisningen, der i det store og hele her foregaar efter de samme Retningslinier som ved de svenske og tyske Handelshøjskoler¹⁾. Jeg vil derfor i det følgende gaa ud fra, at Betegnelserne Driftsøkonomi, Bedriftsøkonomi, Forretningsøkonomi og Handelsvidenskab i alt væsentligt dækker over samme Indhold. Paa tilsvarende Maade har man i Sverige og Norge i Flæng brugt Betegnelserne Handelsteknik, Affærsøkonomi og Företagsekonomi. Det bliver saaledes hovedsagelig kun Forholdet mellem to Fag — vi kan kalde dem Driftsøkonomi og Nationaløkonomi — jeg kommer til at beskæftige mig med i det følgende.

Allerede de talrige og skiftende Betegnelser, man saaledes har gjort Brug af indenfor denne Fagkreds, tyder paa, at Grænserne mellem dens enkelte Dele næppe kan være særlig klare og skarpe. Det er de heller ikke. Sagen er nemlig, saa vidt jeg kan se, at der kun findes een økonomisk Videnskab, uanset hvilket Navn vi vælger at give den. Naturligvis kan man sondre mellem forskellige Dele af Økonomien. Man skelner saaledes mellem

¹⁾ Den handelsvidenskabelige Læreanstalt, Handelshøjskolen i København 1930—1938, Kbhvn. 1938, S. 8.

Landbrugsøkonomi, Industriøkonomi, Trafikøkonomi o. s. v. Og man skelner altsaa ogsaa mellem Driftsøkonomi og Nationaløkonomi. Alle slige Inddelinger kan være nyttige og nødvendige, simpelt hen fordi vi nu engang kun formaar at angribe og forstaa en kompliceret Sammenhæng stykkevis. Men enhver saadan Delingslinie er vilkaarlig. Der er ikke noget principielt Skel. Grænsen maa trækkes efter rene Hensigtsmæssighedsgrunde.

Om man skal meddele Undervisningen i Økonomi i 2 eller 4 eller 10 særskilte »Fag« eller »Kurser«, om »Konjunkturlære« eller »Regnskabsvæsen« skal optræde som særlige »Fag«, om Prispolitik eller Omkostningsteori skal behandles under Driftsøkonomi eller Nationaløkonomi eller begge Steder, alt dette maa derfor afgøres ud fra rent pædagogiske Hensyn. Hovedsagen maa naturligvis være at lette Eleven Tilegnelsen af Stoffet og give ham en alsidig Belysning af det, men ogsaa rent ydre Forhold som f. Eks. de forhaandenværende Lærebøger eller Lærerkværter vil kunne øve Indflydelse paa Stoffets Inddeling i Fag med særskilte Betegnelser.

Naar der er Grund til saa stærkt at understrege, at det er den samme økonomiske Videnskab, der dyrkes baade af dem, der kalder sig Driftsøkonomer, og af dem, der kalder sig Nationaløkonomer, er det ikke mindst, fordi disse to Grupper indtil de allersejeste Aar har arbejdet temmelig skarpt adskilt paa hver sin Front som en Art »non competing groups«, til dels uden at kende eller anerkende hverandres Resultater.

Jeg skal ikke fordybe mig i, hvem der kan føre sine Anerkendelser tilbage: Driftsøkonomen eller Nationaløkonomen, men nøjes med at antyde, hvorledes allerede Merkantilismens Tidsalder stillede dem begge overfor en Række vigtige Opgaver. Naar Nationaløkonomen filosoferede over, hvorledes man skulde opnaa en »gunstig« Handelsbalance og øge de Forraad af Ædelmetal, der dengang betragtedes som et Lands sande Rigdom, maatte man ganske naturligt samtidig interessere sig stærkt for Forholdene indenfor de Enkeltvirksomheder, hvis Eksport skulde muliggøre den gunstige Handelsbalance.

Adam Smiths Fremhævelse af Harmonien mellem Egeninteressen og Samfundsinteressen og af, at enhver bedst selv forstod, hvad der tjente hans egen Interesse, i Forbindelse med hans stærke Betoning af Arbejdsdelingen og Vekselvirkningen mellem de forskellige Virksomheder maatte lige saa naturligt trænge Studiet

af Enkeltbedriftens indre økonomiske Liv i Baggrunden. I Størstedelen af det 19. Aarhundrede arbejdedes der derfor mere intensivt paa den nationaløkonomiske end paa den driftsøkonomiske Front. Saa længe de enkelte Virksomheder var smaa i Forhold til Samfundet som Helhed, kunde man ogsaa uden større Skade se bort fra deres indre økonomiske Liv. Den enkelte Virksomhed kunde opstaa, virke og ophøre, uden at Nationaløkonomien behøvede at bekymre sig synderligt derom. Den klassiske Frikonkurrenceteori byggede netop paa den Forudsætning, at de enkelte Efterspørgere og Udbydere betød saa lidt i Forhold til den samlede Efterspørgsel og Tilgang, at de ikke var i Stand til at øve nogen mærkbar Indflydelse paa Priserne. Prisen stod for dem som noget udefra givet, hvoroverfor de kun kunde reagere ved at købe eller sælge mere eller mindre. De fulgte for at bruge et moderne Udtryk, Mængdetilpasningens Strategi. Indenfor den klassiske og nyklassiske Nationaløkonomi fik den enkelte økonomiske Virksomhed derfor i det væsentlige kun Interesse som Led i den store Vekselvirkning. Det var denne, man studerede og formulerede i imponerende Ligevægtskonstruktioner.

Efterhaanden bevirkede imidlertid tekniske og andre Forhold, at Virksomhederne paa mange Omraader blev saa store, at det paa den ene Side blev muligt for den enkelte Virksomhed eller for Sammenslutninger af Virksomheder at øve Indflydelse paa Prisdannelsen og i det hele optræde som Magtfaktorer i Samfundet, og samtidig saa store, at det paa den anden Side blev vanskeligt for den uskoledede praktiske Mand at overskue alle Sider af Virksomhedens Økonomi. Konsekvensen heraf har for det første været, at der i de sidste 50 Aar rundt om i Verden er opstaaet en lang Række Handelshøjskoler, hvor man har kastet sig over de Problemer, som rejste sig i Virksomhedernes og særlig i de store Virksomheders indre Økonomi, og tilstræbt at give deres vordende Ledere en mere fyldestgørende Uddannelse. Men foruden dette Opsving i Interessen for det, som Handelshøjskolernes Mænd kaldte »Privatwirtschaftslehre«, »Betriebswirtschaftslehre«, »Business Economics« eller lignende, kan der særlig i den sidste halve Snes Aar spores en dobbelt Udvikling. Paa den ene Side har de, der kalder sig Nationaløkonomer, i stigende Grad interesseret sig for Enkeltvirksomhedens økonomiske Forhold, for »Livet i Bedriftscellen«, som Professor Birck kaldte det, og paa den anden Side har de, der kalder sig Driftsøkonomer, i stigende Grad indset

Nødvendigheden af at gøre Brug af det almindelige teoretiske Apparat, som deres Fagfæller paa den anden Fløj i Tidens Løb havde udformet.

Naar den enkelte Producent voksede sig saa stor, at han fik Mulighed for at føre en aktiv Prispolitik, var den klassiske Frikonkurrenceteoris Apparat ikke mere anvendeligt. Heller ikke den klassiske Monopolteori, der forudsatte fuld Beherskelse af Udbudet fra en enkelt Virksomheds Side, lod sig umiddelbart anvende paa denne Situation, hvor Produktionen af en Vare samledes i Hænderne paa nogle faa store Virksomheder, der hver især var i Stand til at øve en vis Indflydelse paa Markedsprisen uden dog helt at kunne beherske den.

I en saadan Situation er det klart, at Resultatet i væsentlig Grad vil afhænge af den Form for Markedsstrategi, de enkelte Virksomheder vælger, naar de skal gøre deres Indflydelse gældende. Det er ikke mindst den norske Nationaløkonom Ragnar Frisch, som har fremhævet, at moderne Pristeori maa blive en Lære om de økonomiske Processers Forløb under vekslende markedsstrategiske Former. Konsekvensen af denne Opfattelse bliver ganske naturligt, at man kun kan fastslaa de Love, hvorefter disse Processer forløber, paa Grundlag af et Studium af de enkelte handlende Personer eller Virksomheder, der staar som Udøvere af de forskellige Former for Markedsstrategi. Kun ved at gaa tilbage til de enkelte handlende Personer og Virksomheder kan vi fuldt ud forstaa Samspillet imellem dem. Træffende har man kaldt den klassiske Nationaløkonomi en »økonomisk Stratosfæreforskning«, som maa suppleres med en »økonomisk Atomforskning« for at faa et virkeligt konkret Indhold. Ikke mindst ved Udformningen af den moderne Produktionsteori har man i de sidste 10 Aar med afgjort Held søgt tilbage til Enkeltvirksomhederne som Udgangspunkt. Ogsaa den seneste Tids Udvikling mod Planøkonomi har bidraget til at udviske den gamle Skillelinie mellem Nationaløkonomer og Driftsøkonomer; det karakteristiske for Planøkonomien er jo netop den samme Underordnelse under en central disponerende Vilje, som vi finder i Enkeltvirksomheden.

Samtidig med, at Nationaløkonomerne i stigende Grad har interesseret sig for Enkeltvirksomhedernes Økonomi, har Driftsøkonomerne paa den anden Side mere og mere indset det utilstrækkelige i at betragte Enkeltvirksomheden isoleret, udrevet af dens nødvendige Sammenspil med alle de øvrige Virksomheder. Og jo mere Vægt, Driftsøkonomerne har lagt paa denne Veksel-

virkning, des mere har de ganske naturlig maattet gøre Brug af den moderne økonomiske Teoris Apparat.

Man maa oprigtigt haabe, at denne Syntese mellem Nationaløkonomernes og Driftsøkonomernes Tænke- og Arbejdsmetoder maa blive endnu mere fuldstændig i Fremtiden. Thi det er den samme økonomiske Videnskab, de dyrker; som en Driftsøkonom har udtrykt det: »En Teori om det enkelte Foretagende, der ikke er forankret i den almindelige økonomiske Teori, er i lige saa høj Grad en Torso, som en almindelig økonomisk Teori, der ikke trænger frem til en indgaaende Analyse af det enkelte Foretagendes økonomiske Funktioner og de Love, som de beherskes af«¹⁾.

III.

Driftsøkonomien er saaledes kun et vilkaarligt afgrænset Omraade indenfor den fælles økonomiske Videnskab, et Omraade, som man af praktiske Grunde har udskilt til særskilt Behandling. Der er imidlertid adskillige Driftsøkonomer, som ikke er tilfreds med at betragte Driftsøkonomien som et saadant vilkaarligt, af pædagogiske eller andre Hensigtsmæssighedsgrunde bestemt Udsnit af Økonomien. De vil i Stedet opfatte Driftsøkonomien som en selvstændig Videnskab ved Siden af Nationaløkonomien eller endog i en vis Modsætning til denne.

I Almindelighed definerer de den som Læren om, hvorledes Enkeltvirksomhederne opnaar den bedst mulige Rentabilitet. Opfattet paa denne Maade maa Driftsøkonomien aabenbart interessere sig for alt, hvad der kan have Betydning for Enkeltvirksomhedernes Rentabilitet, hvad enten det er Forhold af psykisk eller teknisk, juridisk eller økonomisk Karakter.

For nærmere at belyse, om man paa denne Maade kan faa udskilt en ny selvstændig Videnskab, vil jeg benytte mig af den indenfor Nationaløkonomien gængse Sondring mellem Økonomiens Teori og dens Politik. Det er en Sondring, som vedrører de Opgaver, man søger at løse. Som jeg allerede har antydnet, er det Teoriens Opgave at undersøge, hvad der er, og hvorfor det er saadan, medens man i Politiken spørger, hvorledes det kan blive anderledes, hvordan man ved bevidste Indgreb i det økonomiske Liv kan faa det til at forme sig anderledes, end det ellers

¹⁾ *Erich Schneider*: Tendenser i den moderne økonomiske Teori og deres Forhold til Driftsøkonomien, Nationaløkonomisk Tidsskrift 1934, S. 390.

vilde. Det er altsaa Sondringen mellem ren og anvendt Videnskab, vi her staar overfor, eller som man paa andre Omraader har udtrykt det: Sondringen mellem Videnskab og Kunstlaere, Lægevidenskab og Lægekunst f. Eks.

Forsøger man at overføre denne Distinktion mellem Teori og Politik paa Driftsøkonomiens Omraade, maatte Driftsøkonomiens Teori aabenbart ligesom Nationaløkonomiens Teori skulle undersøge, »hvad der er, og hvorfor det er saadan«, d. v. s. beskrive Enkeltvirksomhedernes økonomiske Liv og søge at finde den lovmæssige Sammenhæng deri. Her vil dog vistnok de fleste moderne Driftsøkonomer indrømme, at Skellet mellem en særlig Nationaløkonomiens Teori og en særlig Driftsøkonomiens Teori maa blive vilkaarligt. Saavel Nationaløkonomer som Driftsøkonomer maa i deres Analyse af de økonomiske Processers Forløb i det eksisterende Samfund forudsætte, at Enkeltvirksomhederne tilsigter størst mulig Rentabilitet, og Driftsøkonomen maa lige saa vel som Nationaløkonomen udstrække sin Betragtning til Samspillet mellem Enkeltvirksomhederne. Det er saaledes de samme Forudsætninger, de bygger paa, det samme Stof, de arbejder med, de samme Metoder, de anvender. Her kan der derfor ikke drages noget Skel mellem to selvstændige Videnskaber.

Snarere kunde man hævde, at Driftsøkonomiens Politik, den driftsøkonomiske Kunstlaere var en selvstændig Disciplin. Dens Studium af, »hvad der kan blive«, maatte aabenbart blive en Lære om de Midler, Enkeltvirksomheden maa bringe i Anvendelse for at opnaa et bestemt Resultat. Ligesom man i Nationaløkonomiens Politik kan undersøge Virkningerne af et Toldpaalæg, en Diskontoforhøjelse eller andre Indgreb i det økonomiske Liv, kan Driftsøkonomen stille sig den rent videnskabelige Opgave at undersøge, hvorledes f. Eks. en vis Prispolitik eller en vis Reklameudgift vil influere paa en Virksomheds Rentabilitet. Men heller ikke her kan der, saa vidt jeg kan se, opstilles nogen skarp Grænse mellem Driftsøkonomens og Nationaløkonomens Arbejdsfelt. Driftsøkonomen kan ikke nøjes med at betragte Reklamens eller Prispolitikens Indflydelse paa Overskudet uden at bekymre sig om deres Virkninger i andre Retninger.

Driftsøkonomen kan naturligvis hævde, at dette sidste er ham uvedkommende; ja, han kunde gaa videre endnu og paastaa, at hans Opgave paa en vis Maade er klarere afgrænset end de Opgaver, man sætter sig i Nationaløkonomiens Politik; saa længe man overhovedet har den nuværende privatkapitalistiske Samfunds-

ordning, maa Maalet for de enkelte Virksomheder være størst mulig Rentabilitet, medens der indenfor den nuværende Samfundsordnings Rammer kan opstilles mange forskellige Maal for den økonomiske Politik, der har Helhedens eller større Grupperes Tarv for Øje.

Men en saadan Ensidighed indebærer en Fare. Den fører meget let Driftsøkonomen ind paa ikke blot at analysere Fænomenerne, men ogsaa at vurdere dem. Naar man udelukkende ser paa Rentabilitetens Maksimering, er Skridtet ikke langt til at betegne alt, hvad der øger Rentabiliteten, som »gunstigt«, alt, hvad der mindsker den, som »ugunstigt« uden Hensyn til dets Virkninger iøvrigt. Men i samme Øjeblik har man forladt Videnskabens Grund. Det viser sig da ogsaa, at medens moderne Nationaløkonomer aldrig bliver trætte af at betone Resultaternes betingede Gyldighed, deres Afhængighed af det forud opstillede Maal, af de valgte Forudsætninger, gaar de Driftsøkonomer, som vil gøre Driftsøkonomien til en selvstændig Videnskab, i Almindelighed ud fra som en Selvfølge, at Formaålet er Maksimering af Enkeltbedriftenes Rentabilitet, eventuelt med en trøstende Tilføjelse om, at det trods visse Undtagelser dog vil være Reglen, at de Foranstaltninger, der medfører stigende Rentabilitet for Bedrifterne, ogsaa vil resultere i forøget Produktivitet for Samfundet. Dette er ingen Tilfældighed. Det beror paa, at den af dem konstruerede særskilte Disciplin staar og falder med Formaålet: Hvorledes man skal bære sig ad med at naa de bedste Driftsresultater. Det er det valgte Formaal, som er eneste Rette-snor for, hvilke Fænomener man vil betragte, og hvilke man vil udelade.

Vi har her i Landet en Forening, der hedder »Danmarks krigsvidenskabelige Selskab«. Den »Krigsvidenskab«, man der driver, bestaar paa samme Maade af Brudstykker hentet fra mange forskellige Videnskaber og kun holdt sammen af Formaålet: Hvorledes kan man bedst føre Krig? Eller tænk paa Landbohøjskolens Professorater i »Mejerilære« eller »Beslaglære«. Disse Fag vil dog ingen falde paa at kalde selvstændige Videnskaber. Ej heller har man noget, der hedder »Landbrugsvidenskab« eller »Industrividenskab«. Men naar man vil give Driftsøkonomien denne mere omfattende Betydning som en selvstændig Disciplin forskellig fra eller endog i Modsætning til Nationaløkonomien, taler man om »Handelsvidenskab«. Naar man skulde definere dette Fag, har man undertiden i Spøg sagt, at det omfattede alt det, der stod i

Hages Haandbog. Det er netop Udtryk for, at der ikke her er Tale om en selvstændig Videnskab med en særlig Genstand, men om et Konglomerat af Viden hentet mange Steder fra.

Gør man Driftsøkonomi eller Handelsvidenskab i denne Betydning til det centrale i Undervisningen, faar man let det, jeg begyndte med at advare imod: En Uddannelse, der indpoder Eleven den mere eller mindre tilfældigt sammenstykkede Kundskabsmængde, som skønnes tilstrækkelig for hans rent praktiske Behov senere i Livet. En videnskabelig Undervisning, der — som jeg udtrykte det før — søger at sætte disse Kundskaber ind i en større Sammenhæng og aabne de studerendes Øjne for de bagom liggende Principper og Love, maa bygges paa den økonomiske Videnskab, som er Nationaløkonomers og Driftsøkonomers fælles Arbejdsmark.

IV.

Forsøgene paa at etablere et principielt Skel eller endog et Modsætningsforhold mellem Nationaløkonomi og Driftsøkonomi bunder imidlertid i en uvidenskabelig Opfattelse ikke blot af Driftsøkonomien, men ogsaa af Nationaløkonomien. Ogsaa den betragtes som formaalsbestemt. Den til Grund liggende Tanke er, at medens Driftsøkonomen ser alt fra Enkeltvirksomhedens Synspunkt, skal Nationaløkonomen betragte det økonomiske Liv fra »Samfundets Synspunkt«. Mod denne normative Indstilling har det sidste Slægtled af Nationaløkonomer vendt sig med stor Styrke, men den er stadig saa udbredt, at det kan være paa sin Plads at ofre nogle Ord paa den ved denne Lejlighed.

Ofte hører man Folk anlægge følgende Betragtning: De enkelte Politikere, Erhvervsledere og Fagforeningsfolk kæmper for deres Partis, Erhvervsgruppes eller Klasses Særinteresser; overfor dem bør Nationaløkonomen staa som den upartiske Vogter af »Samfundsinteressen«; af ham maa man kunne faa at vide, hvorledes det økonomiske Samfund bedst skal indrettes.

Men har Samfundet som saadant en ganske bestemt økonomisk Interesse? Man taler om, at en eller anden Begivenhed er til Fordel for »Danmark«, eller at den skader »os« og gavner »Udlandet«. Men meget ofte er Forholdet det, at den paagældende Begivenhed er til Fordel for visse Kredse af Befolkningen, men til Ulempe for andre. Brugen af Ental eller *Pluralis majestatis* i økonomiske Ræsonnementer er ikke uden Fare; den kan let tilsløre de dybe Interesses modsætninger, der paa de fleste økonomiske Omraader

gør sig gældende mellem Individier eller større Befolkningsgrupper, og den forleder os til at opfatte Samfundet som een stor Familie med ensrettede, fælles Interesser.

Gang paa Gang har man forsøgt at opstille et økonomisk Samfundsideal, som alle kunde enes om at tage som Rettesnor for Samfundets økonomiske Politik. Men hvor der opnaaedes en saadan Enighed, har den ved nøjere Eftersyn bestandig vist sig at bero paa, at man formulerede Maalet i saa almindelige, rummelige Vendinger, at enhver efter Behag kunde lægge sit Indhold ind deri. Hvem af os vil nægte, at vi skal stræbe efter at »gøre det gode«, at »fremme Almenvellet«, at »skabe retfærdige økonomiske Forhold her i Verden«? Men saa snart vi skal til at afgøre, hvori dette nærmere bestaar, hvorledes det skal gøres i en bestemt given Situation, om Arbejderne i et eller andet Fag skal have Lønforhøjelse eller ej, hører Enigheden op.

Der gives m. a. O. ikke eet enkelt økonomisk Samfundsideal, som alle Mennesker kan være enige om at anerkende, som er »videnskabeligt« eller »objektivt« i den Forstand, at dets Rigtighed er indlysende for alle, der har tænkt Spørgsmaalet igennem. Om Samfundet skal være privatkapitalistisk eller socialistisk, liberalistisk eller planøkonomisk organiseret, om vi skal have Frihandel eller Beskyttelse, om vi skal fastlægge Sterlingkursen i 22,40 eller et andet Punkt, det er Spørgsmaal, som vi maa slaas eller forliges om, som bedst vi kan; dem kan Videnskaben ikke løse. Det betyder selvfølgelig ikke, at man skal give Afkald paa at opstille Maal for det økonomiske Samfunds Indretning og tumle rundt i Blinde. Nej, man maa blot gøre sig klart, at disse Maalsætninger ikke er Videnskabens Sag, men rent personlige Afgørelser, der nødvendigvis maa skille Mennesker i Grupper med modstaaende Interesser.

Naturligvis har den økonomiske Videnskabs Dyrkere samme Ret som alle andre Samfundsborgere til at have en Mening om, hvilke Maal for Samfundets økonomiske Politik, der er de rette. Men Økonomernes Mening om disse Spørgsmaal vejer ikke mere end alle andres; de har ingen Forret fremfor andre Borgere i Samfundet til at tale med ved Opstilling af Maalene for den økonomiske Politik. De hverken kan eller skal træffe Valget for de andre Borgere; de hverken kan eller skal give andre Borgere Videnskabens Garanti for, at de har valgt det »samfundsøkonomisk« eller »nationaløkonomisk« rigtige; de bør overhovedet afholde sig fra enhver Udtalelse i Videnskabens Navn

om, at noget er »samfundsøkonomisk« eller »nationaløkonomisk« gavnligt eller skadeligt.

Det eneste, Økonomen kan gøre, er at hjælpe de enkelte Interessegrupper til at forme deres økonomiske Politik med større Forstaaelse af dens Konsekvenser. Han kan søge at skaffe dem Klarhed over, hvad de forskellige foreliggende Muligheder indebærer; han prøver at paavise, hvad man vil opnaa, og hvad man omvendt maa give Afkald paa, naar man vælger det ene eller det andet Maal for sin Stræben; han kan hjælpe til at vælge de forskellige Maal saaledes, at de ikke strider mod hverandre; og han kan sidst, men ikke mindst anwise de tjenligste Midler til Maalenes Virkeliggørelse. Det er alt dette, som danner Indholdet af Økonomiens Politik. Den undersøger, som alt sagt, hvordan det kan blive, men ikke hvorledes det bør være. Den kan opstille de forskellige Muligheder, men den kan ikke træffe Valget imellem dem. Den kan analysere Virkningerne af Frihandel og Beskyttelse eller af at holde Sterlingkursen i 22,40; den kan sammenligne Told, Kontingenter, Valutarestriktioner og andre Midler for Beskyttelsespolitiken; den kan sammenligne Valutakontrol og Kreditpolitik som Midler til at holde Kronen; men om man til syvende og sidst skal have det ene eller det andet, kan den ikke afgøre; det beror paa en Afvejelse af Virkningerne paa de forskellige Befolkningsgrupper: Producenter og Forbrugere, Arbejdere og Driftsherrer, Debitorer og Kreditorer.

Det er ingenlunde nogen let Sag for en Økonom at drage dette Skel mellem sit videnskabelige Arbejde og sine personlige økonomisk-politiske Anskuelser. Det er vanskeligere for ham end for Videnskabsmænd i de fleste andre Fag at finde et Staasted uden for sit Studieomraade, et Sted, hvorfra han objektivt og uinteresseret kan betragte de økonomiske Fænomener, han vil studere. Livet i en Myretue f. Eks. er langt lettere at skildre uhildet end Livet, som det udfolder sig i det moderne økonomiske Samfund. Thi Økonomen er selv et Led i det Samfund, han iagttager, præget i sin Afvejelse af de forskellige Forholds Betydning gennem Opdragelse, Omgivelser og Interesser. Trods ærlig Vilje til at være objektiv kan der let ubevidst fremkomme en interessebetonet Misvisning.

Værre er det, at Økonomer ofte — altfor ofte i tidligere Tid — bevidst har paaberaabt sig deres Videnskab til Forsvar for en eller anden bestemt økonomisk Politik. Forsøgene paa at forklare Samfundsindtægtens Fordeling gled tit over i at forsvare den

eksisterende Fordeling som den naturlige og retfærdige. Naar man saaledes har misbrugt den økonomiske Videnskab til Forsvar for det bestaaende privatkapitalistiske Samfund og dets Fremgangsmaader, kan det ikke undre, at man fra anden Side forsøger at føre Økonomien i Marken for at forsikre os om nye Samfundsordningers Velsignelser. Længe nok — hævder man — har den økonomiske Videnskab tjent det bestaaende Samfunds Interesser; nu skal den i Stedet tages i socialistisk eller kommunistisk eller fascistisk Propagandas Tjeneste. At dette er en ganske uvidenskabelig Indstilling, forekommer umiddelbart indlysende. Men skal man med Kraft bekæmpe saadanne Tendenser, maa man paa den anden Side ogsaa afstaa fra ethvert Forsøg paa at finde et Forsvar for det bestaaende Samfunds Indretning hos den økonomiske Videnskab.

V.

Fra Forholdet mellem de enkelte økonomiske Discipliner vender jeg mig til sidst mod selve Formaalet med Undervisningen i Økonomi. Kan unge Kvinder og Mænd, der uddanner sig til en Gerning i det praktiske Erhvervsliv, antages at have nogen Nytte af en videnskabelig Undervisning i Økonomi? Ja, det tror jeg afgjort. Ganske vist kan den som ofte sagt ikke give dem en bestemt Samfundsopfattelse, en bestemt erhvervspolitisk Indstilling. Mange vil maaske synes, at den saa ikke er meget værd, og at det kun er en beskeden Rolle Økonomen kommer til at spille, naar han afstaar fra Opstilling af Maal for Samfundets økonomiske Politik og indskrænker sig til at klarlægge de forskellige Muligheder. Men er denne Opgave saa ringe? Beror ikke en stor Del af Tidens økonomiske Vanskeligheder just paa dette, at vi ikke ved, hvad vi gør, at vi vil det umulige, at de Maal, vi sætter os, er indbyrdes uforenelige. Økonomen kan ikke fjerne de Skranker, som Knaphedens Lov sætter for vor økonomiske Handling; han kan ikke hindre de økonomiske Interesse modsætninger i at gøre sig gældende; men han kan hjælpe os til at handle mere konsekvent og rationelt.

Forudsætningen derfor er, at vi lærer at tænke rationelt, og det er netop det, den økonomiske Teori vil hjælpe det praktiske Livs Folk til. Den teoretiske Økonomi — enten den nu benævnes Driftsøkonomi eller Nationaløkonomi — søger, som jeg flere Gange har antydnet, at finde den indbyrdes Sammenhæng mellem de økonomiske Fænomener. Den prøver paa

at tænke igennem, hvorledes hvert enkelt Hjul i det udviklede Maskineri vil bevæge sig, naar man trykker paa en bestemt Knap, hvilke Ændringer en vis Forrykkelse af den økonomiske Situation vil udløse. Den undersøger Sammenhængen mellem Pris og efterspurgt eller udbudt Mængde, mellem Stykudgiften og Produktionens Størrelse; den spørger, hvad der videre vil ske, naar Efterspørgselen efter en Vare stiger eller dens Omkostninger synker; den prøver at finde ud af, hvem der i sidste Instans kommer til at bære en Skat, om det bliver Udrederen, eller han kan overvælte den paa andre; den analyserer Virkningerne af et Toldpaalæg ikke blot for den beskyttede Vare, men for Produktion og Omsætning i det hele taget.

Økonomiens Teori er derfor ikke først og fremmest en Samling Læresætninger, som man een Gang for alle kan lære sig udenad. Nej, det er i første Række en Maade at tænke paa. Det er, som den engelske Økonom Keynes træffende har sagt, et Tankens Redskab, en Tænkningens Teknik. Og denne Teknik mener vi altsaa herude, at det praktiske Livs Folk kan have Nytte af at tilegne sig. Undervisningen i Økonomi tilsigter i første Række at indøve Brugen af disse Tankens Redskaber.

Dermed skal naturligvis ikke være sagt, at man kan blive en fremragende Forretningsmand blot ved at studere Økonomiens Teori. Dertil kræves Egenskaber, som maaske for en stor Del slet ikke kan erhverves, men maa være medfødte. Det gamle Ord om, at Oberster kan man oplære, men Generaler fødes, har Gyl-dighed ogsaa indenfor det økonomiske Liv. Men alligevel tror jeg, at Træning i økonomisk Tænkning har sin Betydning.

Altfor ofte nøjes den praktiske Forretningsmand med at handle efter, hvad han »har paa Fornemmelsen«. Nu skal jeg være den sidste til at underkende Betydningen af den praktiske Forretningsmands Instinkt og Intuition. Men forlader man sig alene paa dem, gaar det let ligesom i Eventyret om Bonden, der selv fik Lov at ønske sig det Vejr, han vilde have. Han ønskede sig rigelig Sol-skin og Regn i passende Blanding Sommeren igennem, og hans Marker bugnede. Men da Høsten kom, viste det sig, at det kun var Straa uden Kærne. Han havde nemlig glemt at ønske sig lidt Blæst i det afgørende Øjeblik, da Befrugtningen skulde ske. Der er næppe Tvivl om, at man i det lange Løb opnaar bedre Resultater, ifald man i den Udstrækning, det er muligt, søger at gøre sig klart, hvorfor man i en given Situation handler paa en ganske bestemt Maade. Nøjes man med at bære sig ad, som man

er vant til, fører det let med sig, at man først ændrer sin Handlemaade efter dyrt købte Erfaringer.

Det er derfor særlig, naar de økonomiske Forhold er stærkt omskiftelige, at det bliver nødvendigt for det praktiske Livs Folk at tænke Problemerne igennem. Før i Tiden, da det økonomiske Liv var mere stillestaaende, gik det nogenlunde at holde fast ved hævdvunden Tankegang og Metode fra Slægt til Slægt. Men i vore Dage er Tempoet i den økonomiske Udvikling saa stærkt, at den største Bevægelighed og Tilpasningsevne er nødvendig.

Naar den enkelte Forretningsmand søger at orientere sig i Begivenhedernes Malstrøm alene paa Grundlag af sine egne Erfaringer, vil han let komme til kort. Thi de er ifølge Sagens Natur stærkt begrænsede, bygget som de er paa et forholdsvis kort Aaremaal og maaske kun paa Forholdene indenfor en enkelt Branche. Her kan f. Eks. Konjunkturforskningen komme den enkelte til Hjælp med det, som man træffende har kaldt »Erfaringernes Multiplikation«. Thi den har studeret Forløbet af en lang Række Konjunkturbevægelser i mange forskellige Lande.

Men den teoretiske Økonomi vil ikke blot supplere den enkeltes Erfaring med andres. Den forsøger ogsaa at »fordøje« alle disse mange Erfaringer. Thi — som Poincaré har sagt — Videnskaben er bygget op af Fakta som et Hus af Sten, men en blot og bar Ophobning af Kendsgerninger er ikke en Videnskab, ligesaa lidt som en Stabel Mursten er et Hus. I denne Opbygning af den økonomiske Videnskab gennem Analyse af Erfaringsmateriale tmaa Driftsøkonomer og Nationaløkonomer arbejde Haand i Haand. Gør de det, nærer jeg ingen Tvivl om, at de hver især og i Forening har noget at lære det praktiske Erhvervsliv.
